

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

“ОСНОВИ ПРАВА

ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ”

Харків
2011

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ОСНОВИ ПРАВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ”**

(відповідно до вимог ECTS)

**Харків
2011**

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та семінарських занять з навчальної дисципліни “Основи права Європейського Союзу” (відповідно до вимог ECTS) / уклад.: М.В. Буроменський, Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова та ін. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2011. – 49 с.

У к л а д а ч і: М.В. Буроменський,
Т.М. Анакіна,
Т.В. Комарова,
В.М. Стешенко,
О.Я. Трагнюк

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 5 від 30.09.2011 р.)*

1. ВСТУП

Викладання навчальної дисципліни “Основи права Європейського Союзу” запроваджено у 2004 р., що спричинено об’єктивними факторами: проголошенням вступу України до ЄС головним завданням зовнішньої політики держави, появою спільних кордонів України з державами – членами ЄС, перетворенням Союзу на головного торговельного партнера України тощо. Тому сучасний юрист-фахівець повинен орієнтуватися в праві ЄС, розуміти природу й особливості основних інститутів та механізмів цього правопорядку, давати їм правову оцінку, бути здатним гармонізувати отримані під час пропонованого курсу знання з академічними вміннями та професійними кваліфікаціями правника-магістра.

Право ЄС – це самостійна правова система, виникнення і розвиток якої пов’язані із процесами повномасштабної соціально-економічної та політичної інтеграції, що відбуваються на теренах європейського континенту. Право ЄС вважається унікальним правопорядком, оскільки має властивості, що суттєво відрізняють його як від міжнародного публічного права, так і внутрішньодержавного права, а за обсягом нормативного матеріалу право ЄС майже не поступається національним правопорядкам, оскільки Союз наділений компетенцією з надзвичайно широкого кола питань. З огляду на це, в структуру пропонованого курсу включені загальні питання інституційного права ЄС: історія становлення і розвитку європейської інтеграції, дається загальна характеристика правової природи Союзу, висвітлюються особливості інституційної структури ЄС, визначаються ієрархія джерел права ЄС, ключові особливості права Союзу та засоби його правового захисту, а також аналізуються взаємовідносини між Україною та ЄС.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

– **знати** головні етапи в історії створення ЄС, сучасний

стан і перспективи його розвитку; структуру ЄС; основні функції інституцій ЄС; організацію судової системи ЄС, розподіл юрисдикції між судовими органами ЄС; коло джерел права ЄС та їх властивості; порядок застосування права ЄС у національних правопорядках його держав-членів;

– **вільно орієнтуватися** у системі та термінології інституційного права ЄС; договірно-правовій базі відносин України з ЄС;

– **уміти** правильно тлумачити норми права ЄС, насамперед установчих договорів ЄС; використовувати отримані знання у сфері права Європейського Союзу для підвищення професійних навичок.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Всього годин	У тому числі		
			лекції	семинарські заняття	самостійна робота
1	2	3	4	5	6

I. Генезис та природа Європейського Союзу як особливого політико-правового феномена. Інституційна система Європейського Союзу

1	Історія становлення та розвитку європейської інтеграції	4	2	–	2
2	Політико-правова природа Європейського Союзу	6	2	2	2
3	Членство в Європейському Союзі	4	2	–	2
4	Права людини в Європейському Союзі. Громадянство Європейського Союзу	4	–	2	2
5	Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу	10	4	4	2
6	Органи та агенції Європейського Союзу	2	–	–	2
7	Законодавчий процес в Європейському Союзі	2	–	–	2

1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---

II. Право Європейського Союзу та питання співробітництва
України та Європейського Союзу

8	Загальна характеристика права Європейського Союзу. Принципи права Європейського Союзу	4	2	–	2
9	Джерела права Європейського Союзу	6	2	2	2
10	Судовий захист права Європейського Союзу	8	4	2	2
11	Історія розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання	6	2	2	2
12	Юридичні аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом	4	–	–	4
13	Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу	2	–	–	2
Індивідуальна робота		10	–	–	10
Разом		72	20	14	38

ЗАТВЕРДЖЕНО
вченою радою Національного
університету “Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого”
(протокол № 1 від 09.09.11 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ОСНОВИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ”

I. ГЕНЕЗИС ТА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОСОБЛИВОГО ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ФЕНОМЕНА. ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Історія становлення та розвитку європейської інтеграції

Передумови інтеграційних процесів в Західній Європі та еволюція ідеї європейської єдності. Інтенсифікація об'єднавчих процесів у Європі після Другої світової війни. План Шумана 1950 р. Поняття “комунітарний метод”, його відмінність від методу міжурядового співробітництва. Створення Європейських співтовариств (Європейського співтовариства з вугілля та сталі, Європейського економічного співтовариства, Європейського співтовариства з атомної енергії) як провідний напрям реалізації європейської інтеграції після Другої світової війни.

Розвиток Європейських співтовариств у 1960 – 1980 рр. Значення Єдиного європейського акта 1986 р.

Ідея створення Європейського Союзу (ЄС) та її втілення у Маастрихтському договорі 1992 р. Реформування Союзу за Амстердамським (1997 р.) та Ніщцьким (1999 р.) договорами.

Хвилі розширення ЄС. Проект Договору про запровадження Конституції для Європи 2004 р., причини його провалу.

Модернізація ЄС у зв'язку з набуттям чинності Лісабонського договору 2007 р.

Політико-правова природа Європейського Союзу

Мета, завдання, принципи діяльності ЄС, їх прикладне значення. Цінності ЄС, їх практичне значення.

Еволюція правосуб'єктності ЄС. Лісабонський договір і питання правосуб'єктності ЄС.

Міжнародна правосуб'єктність ЄС та способи її реалізації. Правосуб'єктність ЄС за національним правом держав-членів.

Місце ЄС серед інших європейських міждержавних організацій (Західноєвропейського Союзу, Організації північно-атлантичного договору, Ради Європи, Організації з питань безпеки і співробітництва у Європі, Європейської асоціації вільної торгівлі).

Компетенція Європейського Союзу, її характер, зміст та види. Реалізація компетенції ЄС. Розмежування предметів відання і повноважень між ЄС та державами-членами. Принципи субсидіарності та пропорційності. Юридичні процедури розширення компетенції ЄС. Можливість повернення компетенції ЄС державам-членам.

Фінансування діяльності ЄС. Бюджет ЄС: джерела формування, порядок прийняття і виконання.

Політична природа Європейського Союзу. Проблема “дефіциту демократії” та засоби її подолання.

Основні концепції правової природи ЄС.

Членство в Європейському Союзі

Правові основи членства держав у Європейському Союзі. Вимоги до держав, які бажають вступити до ЄС. Юридичний статус і зміст формальних вимог, які закріплені в Договорі про ЄС та Копенгагенських критеріях членства 1993 р.

Процедура набуття членства в ЄС, її стадії.

Правова природа та зміст договорів про приєднання (вступ) нових держав-членів.

Питання про вихід з ЄС. Правові підстави та процедура призупинення деяких прав держав – членів ЄС.

Правовий статус держав – членів ЄС. Вплив європейської інтеграції на обсяг суверенних прав держав – членів ЄС і їх здійснення.

Виконання державами-членами зобов'язань за установчими договорами ЄС: принципи лояльності та солідарності.

Посилене співробітництво: умови та процедура участі держав-членів.

Права людини в Європейському Союзі. Громадянство Європейського Союзу

Становлення інституту правового статусу особи в праві ЄС.

Нормативно-правові акти, що регулюють основи правового статусу людини та громадянина в ЄС. Роль прецедентного права Суду ЄС. Хартія про основоположні права Європейського Союзу 2000 р., її юридична сила, структура та зміст. Особливості класифікації прав у Хартії.

Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини та основних свобод.

Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Перспективи їх подальшого розвитку.

Гарантії прав і свобод людини та громадянина в ЄС: інституціональні, процесуальні та матеріальні.

Особливості приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Інститут громадянства ЄС: історія становлення, природа, порядок набуття та втрати.

Основні права громадян ЄС: свобода пересування та проживання в межах території Європейського Союзу, політичні права, право на звернення до органів ЄС, право на дипломатичний та консульський захист, право доступу до документів інститутів ЄС, право громадянської ініціативи щодо законопроектів.

Допустимі обмеження здійснення прав і свобод, їх межі.
Основні обов'язки громадянина ЄС.

Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу

Генезис інституційної системи ЄС. Склад інституційної системи ЄС: інститути, органи, агенції. Джерела правового статусу інституційної системи ЄС. Визначення та різниця між статусом інститутів, органів, агенцій ЄС. Інтереси, які представляють інститути, органи, агенції ЄС.

Основоположні принципи інституційної системи ЄС: принцип інституційної рівноваги, принцип пріоритету норм права ЄС, принцип пропорційності та субсидіарності.

Європейський Парламент: склад і порядок формування, правовий статус депутатів, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Європейська Рада: склад, повноваження, порядок роботи і прийняття рішень. Голова Європейської Ради (Президент ЄС).

Рада: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи. Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Європейська Комісія: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Судова система ЄС: склад, порядок формування, юрисдикція. Правова природа рішень Суду ЄС.

Європейський Центральний банк: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Рахункова палата: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Органи та агенції Європейського Союзу

Органи ЄС: статус, функції та завдання. Джерела правового статусу органів ЄС.

Економічний та соціальний комітет: склад, порядок формування, повноваження, юридична сила рішень. Участь у законодавчому процесі в ЄС.

Комітет регіонів: склад, порядок формування, повноваження, юридична сила рішень. Участь у законодавчому процесі в ЄС.

Омбудсман: порядок призначення, функції. Порядок звернення до Омбудсмана, юридична сила рішень.

Агенції ЄС: статус, функції та завдання. Джерела правового статусу агенцій ЄС.

Європейський інвестиційний банк: функції, формування капіталу та порядок надання інвестицій.

Європейське поліцейське відомство (Європол): мета діяльності та предмети відання, повноваження, керівні органи.

Євроюст: мета діяльності та предмети відання, повноваження, керівні органи.

Європейська оборонна агенція: мета діяльності та предмети відання, повноваження, керівні органи.

Законодавчий процес в Європейському Союзі

Поняття законодавчого процесу в ЄС: особливості та основні риси. Основні процедури прийняття рішень в ЄС та суб'єкти законодавчого процесу.

Звичайна законодавча процедура: сфери застосування, стадії.

Спеціальна законодавча процедура: сфери застосування, стадії.

Акти делегованого законодавства: поняття та природа. Суб'єкти прийняття.

Бюджетна процедура. Процедура укладання міжнародних угод.

Опублікування актів інститутів ЄС та набрання ними чинності.

II. ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПИТАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Загальна характеристика права Європейського Союзу. Принципи права Європейського Союзу

Право ЄС: поняття, структура, дія у часі та просторі. Співвідношення понять “право ЄС” і “європейське право”.

Співвідношення права ЄС з національним правом держав-членів. Принцип верховенства права ЄС щодо національного права держав-членів: історія становлення принципу, поняття, особливості застосування в окремих державах-членах. Принцип прямої дії права ЄС у національних правопорядках держав-членів: історія становлення принципу, поняття, умови визнання, відмінність від прямого застосування.

Співвідношення права ЄС з міжнародним публічним правом. Загальноновизнані принципи та норми міжнародного права. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Принципи права ЄС: поняття, класифікація, джерела.

Джерела права Європейського Союзу

Джерела права ЄС: види та ієрархія. Зміст поняття *acquis communautaire* (“здобуток Співтовариства”) та особливості застосування цього поняття в законодавстві України.

Загальна характеристика установчих договорів ЄС як джерел первинного права ЄС: структура, порядок внесення змін, географічна і темпоральна сфери дії.

Загальна характеристика джерел вторинного права ЄС. Регламент і директива як джерела права ЄС. Правові акти *sui generis* як джерела права ЄС. Індивідуальні та рекомендаційні акти ЄС: види, юридична сила, правове значення.

Міжнародні договори як джерела права ЄС.

Питання про існування правила прецеденту щодо рішень Суду ЄС.

Загальні принципи права: поняття, місце в ієрархії джерел права ЄС.

Судовий захист права Європейського Союзу

Особливості судового захисту права в рамках ЄС: існування двох рівнів захисту – національного та наднаціонального.

Захист права ЄС в Суді ЄС: прями та непрямі провадження.

Провадження проти держав-членів, що порушують свої зобов'язання за правом ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.

Провадження проти інститутів, що ухвалюють незаконні правові акти ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер судових рішень.

Провадження проти незаконної бездіяльності інститутів ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.

Преюдиціальні провадження: визначення, природа, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС. Забезпечення Судом ЄС єдності в застосуванні та тлумаченні права ЄС.

Відповідальність держав-членів перед фізичними та юридичними особами за порушення права ЄС. Умови відповідальності держави-члена. Принципи еквівалентності та ефективності при відшкодуванні завданої фізичним та юридичним особам шкоди.

Захист права ЄС у національних судах держав-членів.

Історія розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання

Взаємовідносини України із ЄС до 2004 р., вектор їх направленості.

Передумови укладення Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною 1994 р., набрання чинності Угодою. Цілі Угоди, організаційні заходи, передбачені Угодою.

Указ Президента України “Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” 1998 р.: загальна характеристика.

Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” 2004 р.: загальна характеристика.

Ступінь виконання Україною вимог, які висуваються до держав-кандидатів на вступ до ЄС.

Щорічні саміти Україна-ЄС, їх юридичні наслідки.

Юридичні аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом

Участь України у програмі ЄС “Європейська політика сусідства”: мета, цілі. Двосторонній план дій Україна-ЄС.

Участь України в ініціативі ЄС “Східне партнерство”: природа, цілі, формати діалогів.

Перспективи укладення Договору про асоціацію між Україною та ЄС: історичні передумови. Поняття “асоціація”, приклади існування Угод про асоціацію. Переговори щодо створення зони вільної торгівлі. Поняття зони вільної торгівлі.

Співробітництво України та ЄС в рамках Європейської політики безпеки та оборони. Угоди “Про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС з врегулювання криз” та “Про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом” 2005 р.: загальна характеристика.

Торговельно-економічне співробітництво України та ЄС.

Співробітництво України та ЄС в енергетичній сфері: приєднання України до Договору про заснування Європейського енергетичного співтовариства.

Співробітництво України та ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво 2009 р. Угоди про спрощення оформлення віз та про реадмісію осіб 2007 р. Безвізовий діалог з ЄС. Візова політика ЄС. План дій з лібералізації візового режиму між Україною та ЄС.

Співробітництво України та ЄС у галузі транспорту. Спільний авіаційний простір між Україною та ЄС.

Співробітництво України та ЄС у сфері екології: зв'язки із Європейським екологічним агентством. Створення Регіонального екологічного центру України.

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу

Програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Етапи адаптації українського законодавства, їх задачі та пріоритетні сфери адаптації.

Механізми адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Спеціальні інституційні заходи адаптації: заснування Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, Державного департаменту з питань адаптації законодавства, Бюро європейської інтеграції.

Центральні органи державної влади, відповідальні за адаптацію законодавства України до законодавства ЄС.

Особливості застосування адаптованих норм права ЄС у національному правопорядку України.

4. ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Т е м а 1. Історія становлення та розвитку європейської інтеграції

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Передумови інтеграційних процесів в Західній Європі та еволюція ідеї європейської єдності.
2. Періодизація історії європейської інтеграції.
3. Заснування Європейських співтовариств.
4. Розвиток Європейських співтовариств 1952 – 1993 рр.
5. Створення, функціонування та еволюція Європейського Союзу.
6. Модернізація Європейського Союзу у зв'язку з набуттям чинності Лісабонського договору 2007 р.

Рекомендована література

Анакіна Т. Прецедентні рішення Суду Європейських співтовариств у становленні правопорядку ЄС / Т. Анакіна // Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 2. – С. 49 – 52.

Булгакова Д. О. Конституційна реформа Європейського Союзу за Лісабонським договором. Основні положення / Д. О. Булгакова // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2010. – Вип. 2 (49). – С. 13 – 22.

Гладенко О. Лісабонський договір 2007 р. як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. Гладенко // Вісн. Центр. виборчої комісії. – 2008. – № 1 (11). – С. 73 – 77.

Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2006. – 699 с.

Копійка В. В. Європейський Союз : історія і засади функціонування : [посіб.] / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009. – 751 с.

Луць Л. А. Генезис ідеї європейської єдності / Л. А. Луць // Акт. пробл. політики. – 2002. – Вип. 13 – 14. – С. 668 – 675.

Мовчан Ю. Лісабонський договір – новий етап європейського конституціоналізму / Ю. Мовчан // Віче. – 2008. – № 6. – С. 10 – 12.

Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – 2-е вид. – К. : Істина, 2009. – 376 с.

Тамм А. Є. Європейський Союз в міжнародно-правових відносинах / А. Є. Тамм, В. О. Ріяка, Ю. М. Коломієць. – Х. : Штрих, 2003. – 240 с.

Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу : наук.-попул. вид. / Ф. Тоді; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2001. – 142 с.

Тюшка А. Договір про Конституцію для Європи : генезис, юридична природа, політична цінність : [моногр.] / А. Тюшка. – К. : К.І.С., 2007. – 228 с.

Т е м а 2. Політико-правова природа Європейського Союзу

П л а н

1. Мета, завдання, принципи діяльності ЄС, їх прикладне значення. Цінності ЄС, їх практичне значення.
2. Правосуб'єктність Європейського Союзу. Способи реалізації правосуб'єктності ЄС.
3. Місце ЄС серед інших європейських міждержавних організацій (Західноєвропейського Союзу, Організації північноатлантичного договору, Ради Європи, Організації з питань безпеки і співробітництва у Європі, Європейської асоціації вільної торгівлі).
4. Компетенція Європейського Союзу, її характер, зміст та види. Реалізація компетенції ЄС. Принципи субсидіарності та пропорційності.
5. Фінансування діяльності ЄС. Бюджет ЄС: джерела формування, порядок прийняття і виконання.
6. Правова та політична природа Європейського Союзу. Проблема “дефіциту демократії” в Європейському Союзі.

Рекомендована література

Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. : [правова природа Європейського Союзу] / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. – 2-е вид., доповн. і переробл. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 236–240.

Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : моногр. / Л. А. Луць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.

Муравйов В. Види компетенцій реформованого Європейського Союзу / В. Муравйов, І. Березовська // Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Міжнар. відносини. – 2009. – Вип. 37. – С. 53–57.

Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис; пер. з англ. – К. : К.І.С., 2005. – 446 с.

Свобода П. Вступ до європейського права / П. Свобода; пер. з чes. О. Андрійчука. – К. : К.І.С., 2006. – 280 с. – С. 24–32.

Толстухин А. Э. Право Европейского Союза : новая модель регулирования межгосударственных отношений / А. Э. Толстухин // Государство и право. – 1997. – № 10. – С. 83–89.

Хартли Т. К. Основы права Европейского Сообщества / Т. К. Хартли; пер. с англ. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 703 с.

Якименко Х. Відображення ідеї наднаціональності в історії європейської інтеграції / Х. Якименко // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2008. – № 1. – С. 251–261.

Якименко Х. Основні підходи щодо розуміння правового статусу Європейського Союзу / Х. Якименко // Там же. – Х. : Право, 2008. – № 2. – С. 262–272.

Яковюк І. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення / І. Яковюк // Там же. – 2004. – № 3 (38). – С. 114–126.

Яковюк І. Субсидіарність як принцип взаємовідносин національних держав і Європейського Союзу / І. Яковюк // Там же. – 2004. – № 4 (39). – С. 22–30.

Тема 3. Членство в Європейському Союзі

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Правові основи членства держав у Європейському Союзі. Вимоги до держав, які бажають вступити до ЄС.
2. Процедура набуття членства в ЄС, її стадії.
3. Правова природа та зміст договорів про приєднання (вступ) нових держав-членів.
4. Питання про вихід з ЄС. Правові підстави та процедура призупинення членства в ЄС.
5. Правовий статус держав – членів ЄС. Вплив європейської інтеграції на обсяг суверенних прав держав – членів ЄС.
6. Посилене співробітництво: умови та процедура участі держав-членів.

Рекомендована література

Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу : навч. посіб. / В. Кернз; пер. з англ. – К. : Знання, 2002. – 381 с.

Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. : [особливості конституційного права держав – членів Європейського Союзу] / М. С. Горшенцова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. – 2-е вид., доповн. і переробл. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 246 – 253.

Кравчук І. В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС / І. В. Кравчук, М. В. Парапан. – К. : Слово, 2004. – 319 с.

Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К. : Смолоскип, 2002. – 168 с.

Посельський В. П'ятий елемент / В. Посельський // Дзєркало тижня, 2005. – № 8 (536). – 5 – 11 березня.

Право Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – 2-е вид. – К. : Істина, 2009. – 376 с.

Татам А. Право Європейського Союзу : підруч. / А. Татам; пер. з англ. – К. : Абрис, 1998. – 424 с.

Трагнюк О. Я. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі / О. Я. Трагнюк // Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 черв. 2009 р. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування АПрН України, 2009. – С. 3 – 10.

Хоббі Ю. С. Вплив наднаціональності на суверенітет держав – членів Європейського Союзу / Ю. С. Хоббі // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 555 – 559.

Яковюк І. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення / І. Яковюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2004. – № 3 (38). – С. 114 – 126.

Т е м а 4. Права людини в Європейському Союзі. Громадянство Європейського Союзу

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Правове регулювання основ правового статусу людини та громадянина в ЄС.
2. Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС. Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС.
3. Інститут громадянства ЄС: історія становлення, природа, порядок набуття та втрати.
4. Основні права та обов'язки громадян ЄС. Допустимі обмеження здійснення прав і свобод, їх межі.
5. Хартія про основоположні права Європейського Союзу 2000 р., її юридична сила, структура та зміст. Особливості класифікації прав у Хартії.

6. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в ЄС: інституціональні, процесуальні та матеріальні.
7. Особливості приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Рекомендована література

Арнольд Р. О Хартии Европейского Союза об основных правах / Р. Арнольд // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение. – 2002. – № 3 (40). – С. 12 – 20.

Буроменский М. В. Защита прав человека в Европейском Союзе / М. В. Буроменский, Р. Б. Хорольский // Пробл. законности. – 1998. – Вип. 36. – С. 84 – 90.

Венецька О. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: проблема взаємодії / О. Венецька // Держава і право. – 2007. – № 38. – С. 161 – 167.

Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учеб. для вузов / М. В. Каргалова, Е. Ю. Козлов, С. О. Корогород и др.; под ред. Л. М. Энтина. – 2-е изд. – М. : Норма, 2005. – 960 с. – С. 28 – 43.

Сергієнко М. Інститут захисту прав і свобод людини в законодавчій базі ЄС / М. Сергієнко // Вісн. ЄС. – 2004. – № 1. – С. 8 – 10.

Стрельцова О. Становлення та розвиток принципу основних прав людини як джерела права Європейського Союзу / О. Стрельцова // Право України. – 2003. – № 11. – С. 158 – 16.

Толкачова Н. Б. Принцип захисту основних прав людини у практиці Суду Європейських Співтовариств / Н. Б. Толкачова // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 532 – 537.

Ханик-Посполітак Р. Громадянство Європейського Союзу : реальні права чи імпульс інтеграційним процесам в Європі? / Р. Ханик-Посполітак // Підприємництво, госп-во і право. – 2001. – № 10. – С. 78 – 79.

Хартия Европейского Союза об основных правах : комментарий / С. Ю. Кашкин, А. О. Четвериков, Е. А. Чегринец,

П. А. Калиниченко; под ред. С. Ю. Кашкина. – М. : Юриспруденція, 2001. – 208 с.

Яковюк І. Права людини в Європейському Союзі : загальнотеоретичний аналіз / І. Яковюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2009. – № 1 (56). – С. 55 – 64.

Яковюк І. Громадянство Європейського Союзу : поняття і співвідношення з національним громадянством / І. Яковюк // Пробл. законності. – 2010. – Вип. 107. – С. 13 – 22.

Т е м а 5. Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу

П л а н

1. Склад інституційної системи ЄС: інститути, органи, агенції. Джерела правового статусу інституційної системи ЄС. Визначення та різниця між статусом інститутів, органів, агенцій ЄС.
2. Основоположні принципи інституційної системи ЄС: принцип інституційної рівноваги, принцип пріоритету норм європейського права, принцип пропорційності та субсидіарності.
3. Європейський Парламент: склад і порядок формування, правовий статус депутатів, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.
4. Європейська Рада: склад, повноваження, порядок роботи і прийняття рішень. Голова Європейської Ради (Президент ЄС).
5. Рада: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи. Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.
6. Європейська Комісія: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.
7. Судова система ЄС: склад, порядок формування, юрисдикція. Природа рішень Суду ЄС.

8. Європейський Центральний банк: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.
9. Рахункова палата: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Рекомендована література

Вдовиченко О. Основні зміни інституційної системи Європейського Союзу після Лісабонського договору / О. Вдовиченко // Юрид. Україна. – 2010. – № 9. – С. 118 – 123.

Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген; пер. з нім. – К. : К.І.С., 2008. – С. 123 – 174.

Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу / І. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 300 с.

Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2006. – 699 с.

Ильин Ю. Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза / Ю. Д. Ильин. – Х. : Консум, 1998. – 156 с.

Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009. – 751 с.

Комарова Т. В. Судові органи Європейського Союзу та їх юрисдикція / Т. В. Комарова // Юрид. Україна. – 2004. – № 5. – С. 76 – 80.

Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки : моногр. / М. М. Микієвич. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 416 с.

Муравйов В. І. Наднаціональні інститути в системі органів Європейського Союзу / В. І. Муравйов // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2004. – № 3. – С. 105 – 113.

Право Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – 2-е вид. – К. : Істина, 2009. – С. 53 – 64.

Трагнюк О. Я. Деякі концептуальні засади побудови інституційної системи Європейського Союзу / О. Я. Трагнюк //

Держ. буд-во та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2005. – Вип. 10. – С. 67 – 76.

Яковюк І. В. Про особливості прояву принципу поділу влади в інституційній системі Європейського Союзу: постановка питання / І. В. Яковюк // Там же. – Х. : Право, 2003. – № 5. – С. 17 – 27.

Т е м а 6. Органи та агенції Європейського Союзу

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Поняття “орган ЄС”. Система органів ЄС. Джерела правового статусу органів ЄС.
2. Економічний і соціальний комітет та Комітет регіонів: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.
3. Омбудсман: порядок призначення, повноваження. Громадянські звернення до Омбудсмана.
4. Юридична сила рішень органів ЄС. Їх участь у законодавчому процесі в ЄС.
5. Поняття “агенція ЄС”. Система агенцій ЄС. Джерела правового статусу агенцій ЄС.
6. Європейський інвестиційний банк, Європол, Євроюст, Європейське оборонне агентство: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Рекомендована література

Грицаєнко Л. Л. Інституційний механізм Європейського Союзу / Л. Л. Грицаєнко. – К. : Б. в., 2010. – 19 с.

Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу / І. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 300 с. – С. 251 – 292.

Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської ін-

теграції / Д. Дайнен; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2006. – 696 с. – С. 332 – 346.

Дэйвис К. Право Европейского Союза / К. Дэйвис; пер. со 2-го англ. изд. – К. : Знання, 2005. – 406 с. – С. 139 – 141.

Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учеб. для вузов / М. В. Каргалова, Е. Ю. Козлов, С. О. Корогород и др.; под ред. Л. М. Энтина. – 2-е изд. – М. : Норма, 2005. – 960 с. – С. 236 – 241.

Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу / В. Кернз; пер. з англ. – К. : Знання, 2002. – 381 с. – С. 69 – 73.

Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – 2-е вид. – К. : Істина, 2009. – 376 с. – С. 25 – 36.

Т е м а 7. Законодавчий процес в Європейському Союзі

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Звичайна законодавча процедура.
2. Спеціальна законодавча процедура.
3. Делегування повноважень по прийняттю актів ЄС.
4. Бюджетна процедура.
5. Процедура укладання міжнародних угод.
6. Опублікування актів інститутів ЄС та питання набрання ними чинності.

Рекомендована література

Зеленов Р. Ю. Законодательные процедуры Европейского Союза. Эволюция полномочий Европейского парламента / Р. Ю. Зеленов // Государство и право. – 2005. – № 1. – С. 97 – 103.

Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учеб. для вузов /

М. В. Каргалова, Е. Ю. Козлов, С. О. Корогород и др.; под ред. Л. М. Энтина. – 2-е изд. – М. : Норма, 2005. – 960 с. – С. 242 – 251.

Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – 3-є вид. – К. : Істина, 2010. – 376 с. – С. 29 – 31.

Т е м а 8. Загальна характеристика права Європейського Союзу. Принципи права Європейського Союзу

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Право ЄС: поняття, структура, дія у часі та просторі. Співвідношення понять “право ЄС” і “європейське право”.
2. Співвідношення права ЄС з національним правом держав-членів: принципи верховенства права ЄС щодо національного права держав-членів та прямої дії права ЄС.
3. Співвідношення права ЄС з міжнародним публічним правом.
4. Принципи права ЄС: поняття, класифікація, джерела.

Рекомендована література

Анакіна Т. Співвідношення прецедентної практики судів Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини / Т. Анакіна // Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 8. – С. 145 – 148.

Бранчук І. Конституційно-правовий механізм взаємодії права Європейського Союзу та національного права держав-членів / І. Бранчук // Там же. – 2009. – № 9. – С. 18 – 21.

Брацук І. Механізм імплементації норм права ЄС у національні правопорядки держав-членів : загальнотеоретична характеристика / І. Брацук // Юрид. Україна. – 2009. – № 5. – С. 126 – 131.

Брацук І. Вплив Суду ЄС на формування та розвиток принципу прямої дії Європейського Союзу / І. Брацук // Юрид. Україна. – 2010. – № 2. – С. 129 – 132.

Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген; пер. з нім. – К. : К.І.С., 2008. – 528 с. – С. 175 – 205.

Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу / І. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 300 с.

Дідікін А. Лісабонський договір і реформа правової системи Європейського Союзу / А. Дідікін // Юрид. журн. – 2010. – № 1. – С. 42 – 43.

Клемин А. В. О соотношении национального и европейского права / А. В. Клемин // Евразийский юрид. журн. – 2010. – № 2. – С. 25 – 31.

Комарова Т. Природа права ЄС / Т. Комарова / Юрид. вісн. України. – 2004. – № 52 (496). – С. 5.

Муравйов В. Засоби впливу права Європейського Союзу на внутрішні правопорядки третіх країн / В. Муравйов // Підприємництво, госп-во і право. – 2002. – № 6. – С. 74-76.

Муравйов В. Взаємодія права Європейського Союзу з внутрішнім правом держав-членів / В. Муравйов // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2004. – № 4. – С. 90 – 99.

Трагнюк О. Я. Адаптація права України до права Європейського Союзу як складова механізму євроінтеграції / О. Я. Трагнюк // Держ. буд-во і місцеве самоврядування. – 2005. – Вип. 10. – С. 139 – 141.

Т е м а 9. Джерела права Європейського Союзу

П л а н

1. Джерела права ЄС: види та ієрархія. Географічна і темпоральна сфери дії.
2. Зміст поняття *acquis communautaire* (“здобуток Співтовариства”) та особливості застосування цього поняття в законодавстві України.
3. Характеристика джерел первинного права ЄС.

4. Характеристика джерел вторинного права ЄС.
5. Регламент і директива як джерела право ЄС.
6. Міжнародні договори як джерело права ЄС. Питання про існування правила прецеденту щодо рішень Суду ЄС. Загальні принципи права: поняття, місце в ієрархії джерел права ЄС.

Рекомендована література

Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Т. М. Анакіна. – Х., 2008. – 19 с.

Булгакова Д. О. Специфіка укладання договорів між Європейським Союзом та третіми країнами / Д. О. Булгакова // Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. – 2010. – Вип. 1 (48). – С. 13 – 21.

Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген; пер. з нім. – К. : К.І.С., 2008. – 528 с. – С. 175 – 205.

Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу / І. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 300 с.

Друзенко Г. Що приховано за словами? Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу чи прийняття *acquis communautaire*? / Г. Друзенко // Юрид. газета. – 21 квіт. 2004. – № 8 (20). – С. 4.

Ксантакі Х. Проблема якості законодавства Європейського Союзу : що фактично робиться неправильно? / Х. Ксантакі // Бюл. М-ва юстиції України. – 2004. – № 12 (38). – С. 63.

Москаленко О. М. До класифікації джерел права Європейського Союзу / О. М. Москаленко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право. – 2009. – Вип. 1 (5). – С. 55 – 60.

Хорольський Р. Б. Судовий прецедент як джерело права Європейського Співтовариства / Р. Б. Хорольський // Пробл. законності. – 1999. – Вип. 39. – С. 204 – 210.

Шевчук С. В. Судовий прецедент у праві ЄС / С. В. Шевчук // Бюл. М-ва юстиції України. – 2007. – № 6 (68). – С. 78 – 85.

Тема 10. Судовий захист права Європейського Союзу

П л а н

1. Особливості судового захисту права в рамках ЄС: існування двох рівнів захисту – національного та наднаціонального.
2. Захист права ЄС в Суді ЄС: прямі та непрямі провадження.
3. Провадження проти держав-членів, що порушують свої зобов'язання за правом ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.
4. Провадження проти інститутів, що ухвалюють незаконні правові акти ЄС та провадження проти незаконної бездіяльності інститутів ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер судових рішень.
5. Преюдиціальні провадження: визначення, природа, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.
6. Відповідальність держав-членів перед фізичними та юридичними особами за порушення права ЄС.

Рекомендована література

Комарова Т. В. Припинення невиконання зобов'язання державами – членами ЄС / Т. В. Комарова // Пробл. законності. – 2007. – Вип. 91. – С. 173 – 179.

Комарова Т. В. Право приватних осіб на пряме оскарження актів інститутів Європейських співтовариств у судах ЄС / Т. В. Комарова // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія : Право. – 2007. – Вип. 7. – С. 123 – 127.

Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейських співтовариств щодо ухвалення преюдиціальних рішень / Т. В. Комарова // Пробл. законності. – 2007. – Вип. 86. – С. 81 – 87.

Комарова Т. В. Система юрисдикції Суду Європейських співтовариств / Т. В. Комарова // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія : Право. – 2008. – Вип. 11. – С. 48 – 51.

Комарова Т. В. Захист прав українських приватних осіб у Суді Європейських співтовариств / Т. В. Комарова // Пробл. цивільного права та процесу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (23 трав. 2009 р.). – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 369 – 371.

Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: моногр. / Т. В. Комарова. – Х. : Право, 2010. – 360 с.

Марусин И. С. О мерах обеспечения исполнения государствами – членами ЕС своих обязательств в рамках Европейского Союза / И. С. Марусин // Известия ВУЗов. Правоведение. – 2000. – № 4 (231). – С. 149 – 158.

Ткаченко К. ФЕТАльний конфлікт / К. Ткаченко / Юрид. практика. – 2005. – № 49 (415). – С. 1, 19.

Т е м а 11. Історія розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання

П л а н

1. Хронологія взаємовідносин України та ЄС, вектор їх направленості.
2. Нормативно-правові акти, що регулюють відносини між Україною та Європейським Союзом, їх загальна характеристика.
3. Ступінь виконання Україною вимог, які висуваються до держав-кандидатів на вступ до ЄС. Щорічні саміти Україна-ЄС, їх юридичні наслідки.

Рекомендована література

Гуцал С. А. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України / С. А. Гуцал // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 239 – 245.

Комарова Т. В. Захист прав українських приватних осіб у Суді Європейських співтовариств / Т. В. Комарова // Пробл.

цивільного права та процесу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (23 трав. 2009 р.) – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 369 – 371.

Копійка В. В. Європейський Союз : досвід розширення і Україна / В. В. Копійка. – К. : Юрид. думка, 2005. – 448 с.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електрон. ресурс]. – С. 27 – 28 / Міжнар. документ № 994-990 від 20.11.2009 р. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_990

Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI // Там же. – 2010. – № 40. – Ст. 527.

Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 24. – Ст. 870.

Рабінович С. П. Гармонізація права України з правом Євросоюзу у контексті проблеми балансування пріоритетів національної правової політики / С. П. Рабінович // Приватне право і підприємництво. – 2009. – Вип. 8. – С. 152 – 155.

Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.

Хорольський Р. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами 1994 року як джерело права Європейського співтовариства / Р. Хорольський // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2006. – № 4. – С. 198 – 207.

Яковюк І. Європейський Союз і Україна : еволюція взаємовідносин / І. Яковюк // Там же. – 2009. – № 3 (58). – С. 14 – 28.

Тема 12. Юридичні аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Участь України у програмі ЄС “Європейська політика сусідства” та ініціативі ЄС “Східне партнерство”: завдання, цілі, формати діалогів.
2. Перспективи посиленої співпраці. Укладення Договору про асоціацію між Україною та ЄС.
3. Пріоритетні сфери співробітництва України та ЄС, їх загальний огляд.
4. Співробітництво України та ЄС в рамках Європейської політики безпеки та оборони.
5. Торговельно-економічне співробітництво України та ЄС.
6. Співробітництво України та ЄС в енергетичній сфері.
7. Співробітництво України та ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ.
8. Співробітництво України та ЄС у галузі транспорту.
9. Співробітництво України та ЄС в сфері екології.

Рекомендована література

Договір про заснування Енергетичного співтовариства від 25.10.2005 р. // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 1. – Ст. 1.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електрон. ресурс]. – С. 27 – 28 / Міжнар. документ № 994-990 від 20.11.2009 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_990

Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 24. – Ст. 870.

Угода між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз від 13.06.2005 р. // Там же. – 2008. – № 24. – Ст. 726.

Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04.12.2009 р. // Там же. – 2010. – № 96. – Ст. 3432.

Угода між Україною та Європейським Союзом про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом від 13.06.2005 р. // Там же. – 2007. – № 15. – Ст. 582.

Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18.06.2007 р. // Там же. – 2008. – № 9. – Ст. 86.

Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз від 18.06.2007 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2008. – № 10. – Ст. 97.

Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.

Т е м а 13. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу

(для самостійного вивчення)

П л а н

1. Поняття та особливості адаптації законодавства України до законодавства ЄС.
2. Загальна характеристика адаптованого законодавства України у сферах, визначених ст. 51 Угоди про партнерство і співробітництво 1994 р.
3. Інституційний механізм адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Рекомендована література

Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 р. № 1365 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 42. – Ст. 2763.

Євглевська О. Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі / О. Л. Євглевська // Держ. буд-во та місцеве самоврядування. – 2009. – № 17. – С. 118 – 129.

Железняк Н. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Н. Железняк // Право України. – 2004. – № 11. – С. 140 – 143.

Кравчук І. Адаптація права України до права Європейського Союзу : цілі, етапи, пріоритети / І. Кравчук // Там же. – 2004. – № 10. – С. 132 – 135.

Куровська І. Проблеми процесу гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу / І. Куровська // Підприємництво, госп-во і право. – 2006. – № 9. – С. 110 – 112.

Мінка П. Я. Проблема адаптації законодавства України до принципів права Євросоюзу / П. Я. Мінка, Ю. З. Торохтій // Право і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 17 – 21.

Муравйов В. І. Асоціація як перший крок до інтеграції // Акт. пробл. міжнар. відносин. – 2009. – Вип. 86. – Ч. 1. – С. 85 – 96.

Пономаренко Є. В. Центральні органи виконавчої влади у системі суб'єктів забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні / Є. В. Пономаренко // Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ. – 2009. – Вип. 3 (46). – С. 146 – 155.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електрон. ресурс]. – С. 27 – 28 / Міжнар. документ від 20.11.2009 р. № 994-990. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_990

Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон

України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства : постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2004 р. № 1742 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 52. – Ст. 3447.

Рабінович С. П. Гармонізація права України з правом Євросоюзу у контексті проблеми балансування пріоритетів національної правової політики / С. П. Рабінович // Приватне право і підприємництво. – 2009. – Вип. 8. – С. 152 – 155.

Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.

5. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

ОПИС ПРЕДМЕТА КУРСУ

Курс	Галузь освіти, кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу (структура залікового кредиту)
Кількість кредитів ECTS: 5,5	0304 “Право”	Обов’язкова:
Модулів: 3	8.03040201 “Магістр”	Модуль I Лекції: 20 Семінарські заняття: 14
Змістових модулів: 2		Модуль II Індивідуальна робота: 10
Загальна кількість годин: 72		Модуль III Самостійна робота: 28
Тижневих годин: 4		Види контролю: поточний модульний контроль; іспит

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Оцінювання знань студентів з навчальної дисципліни “Основи права Європейського Союзу” здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК) та підсумкового контролю знань (ПКЗ). Загальним об’єктом оцінювання знань студентів є відповідні частини навчальної програми з дисципліни “Основи права Європейського Союзу”, засвоєння якої перевіряється під час ПМК.

Завданням ПМК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу відповідного змістового модуля, здатності осмислити зміст тем навчального курсу, умінь самостійно опрацювати нормативні та літературні джерела, вмінь усно чи письмово представити певний матеріал.

Об’єктами ПМК рівня знань та умінь студентів є:

- успішність на практичних заняттях;
- виконання модульних контрольних завдань.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем наприкінці вивчення кожного змістового модуля.

Критеріями оцінювання ПМК є:

– робота студента на лекціях (ведення конспектів лекцій) – від 0 до 5 балів за модуль та семінарських заняттях – від 0 до 5 балів за модуль;

– виконання завдань для самостійного опрацювання:

а) самостійне опрацювання тем у цілому чи окремих питань теми; б) написання рефератів – від 0 до 5 балів за модуль;

– виконання модульних контрольних завдань (тестування) – від 0 до 10 балів за модуль.

Вибір варіанта тесту належить викладачу. Конкретний перелік тестів, порядок і час їх складання, критерії оцінювання визначаються кафедрою та доводяться до відома студентів на початку навчального року, що передує їх проведенню.

Підсумковий бал за результатами ПМК виводиться під час останнього семінарського заняття. Кожен модуль оцінюється у 25 балів. Результати ПМК знань студентів вносяться до відомості обліку поточної успішності та є основою для визначен-

ня загальної успішності студента і враховуються (при необхідності) при виставленні балів ПКЗ. Загальна кількість балів за ПМК складає 50.

У разі невиконання завдань ПМК з об'єктивних причин студенти мають право за дозволом декана (викладача) скласти їх до останнього семінарського заняття. Час та порядок складання визначає кафедра.

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота – вид позааудиторної роботи студента навчального характеру, яка спрямована на вивчення програмного матеріалу навчального курсу.

Під час самостійної роботи студент повинен самостійно опрацювати конспекти лекцій, літературу, нормативні акти до тем, що виносяться на практичні заняття.

Формами самостійної роботи є:

- виконання домашніх завдань;
- доопрацювання матеріалів лекції;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової літератури;
- складання конспектів тем, що виносяться на самостійне вивчення;
- підготовка контрольних навчальних заходів.

7. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Згідно з “Положенням про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців” індивідуальна робота студентів з “Основ права Європейського Союзу” включає до себе:

- анотації прочитаної додаткової літератури з курсу, бібліографічний опис тощо;
- написання есе (рефератів) за вузькоспеціальною проблематикою;

- переклади іноземних текстів встановлених обсягів;
- участь у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах та інші форми роботи.

Вибір студентом видів індивідуальної роботи здійснюється за власними інтересами та попереднім узгодженням з викладачем. Завдання для індивідуальної роботи студент отримує на початку навчального року.

Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснює куратор, який закріплюється кафедрою за студентською навчальною групою. Результати індивідуальної роботи студента оцінюються не пізніше ніж за 15 днів до початку екзаменаційної сесії, під час якої він має скласти “Основи права Європейського Союзу”. За індивідуальну роботу студент отримує максимально 10 балів.

8. ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ОСНОВИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ”

1. Історичні передумови європейської інтеграції.
2. Реалізація ідеї європейської інтеграції після Другої світової війни. Етапи формування і розвитку Європейських співтовариств і Європейського Союзу.
3. Місце Європейського Союзу серед інших європейських міждержавних організацій (Західноєвропейського Союзу, Організації північноатлантичного договору, Ради Європи, Організації з питань безпеки і співробітництва у Європі).
4. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з Європейською асоціацією вільної торгівлі. Правовий статус Європейського економічного простору.
5. Лісабонська угода: основні напрями у реформуванні Європейського Союзу.
6. Завдання, цілі та принципи діяльності Європейського Союзу, їх прикладне значення.
7. Цінності Європейського Союзу та їх правове значення.
8. Правосуб'єктність Європейського Союзу. Еволюція правосуб'єктності ЄС.
9. Компетенція Європейського Союзу: юридичні джерела, види компетенції, юридичні процедури розширення компетенції ЄС.
10. Політична природа Європейського Союзу. Проблема “дефіциту демократії” в Європейському Союзі.
11. Правова природа Європейського Союзу: основні концепції.
12. Правовий статус держав – членів Європейського Союзу. Питання про суверенітет держав – членів ЄС.
13. Набуття членства в Європейському Союзі: вимоги до держав-кандидатів і процедура.
14. Припинення членства у Європейському Союзі. Умови та можливості.
15. Призупинення членства у ЄС. Підстави та процедура.

16. Громадянство Європейського Союзу. Правовий статус громадян ЄС.

17. Політичні права громадян Європейського Союзу.

18. Права людини в праві ЄС.

19. Хартія Європейського Союзу про основні права і свободи: структура, юридична сила.

20. Фінансування Європейського Союзу. Бюджет ЄС.

21. Роль національних парламентів у функціонуванні ЄС.

22. Правове регулювання взаємовідносин Європейського Союзу з Україною. Угода про партнерство і співробітництво між Європейськими співтовариствами та їх державами-членами і Україною.

23. Історія розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом.

24. Інституційна структура ЄС: загальні принципи побудови і функціонування.

25. Європейський Парламент: склад і порядок формування, правовий статус депутатів, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

26. Рада Європейського Союзу: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи. Президентство ЄС.

27. Європейська Комісія: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

28. Законодавчий процес в Європейському Союзі: основні процедури прийняття рішень.

29. Європейська Рада: склад, повноваження, порядок роботи і прийняття рішень. Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

30. Рахункова палата: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

31. Європейський Центральний банк: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

32. Омбудсман: порядок призначення, повноваження, юридична сила рішень.

33. Економічний і соціальний комітет: склад і порядок формування, повноваження, юридична сила рішень.

34. Комітет регіонів: склад і порядок формування, повноваження, юридична сила рішень.

35. Агенції Європейського Союзу.

36. Судова система Європейського Союзу: принципи побудови, ланки і їх взаємодія.

37. Суд Європейського Союзу: склад і порядок формування, структура. Правовий статус суддів та Генеральних адвокатів.

38. Загальний суд: склад і порядок формування, структура, юрисдикція. Оскарження рішень.

39. Юрисдикція Суду ЄС: природа, класифікація проваджень.

40. Прямі позови в Суді ЄС проти держав-членів.

41. Прямі позови в Суді ЄС проти інститутів ЄС: скасування правових актів внаслідок оскарження їх законності, оскарження бездіяльності.

42. Звернення національних судів держав-членів до Суду ЄС за преюдиціальною постановою (висновком).

43. Порядок розгляду справ і прийняття рішень Судом ЄС. Виконання рішень Суду ЄС.

44. Право Європейського Союзу: поняття, структура, дія в часі та в просторі, співвідношення з поняттям “європейське право”.

45. Співвідношення права ЄС з національним правом держав-членів і міжнародним публічним правом.

46. Джерела права Європейського Союзу: види та ієрархія. Зміст поняття *acquis communautaire* (“здобуток Співтовариства”).

47. Загальна характеристика Договору про Європейський Союз: структура, зміст, порядок прийняття та внесення змін.

48. Загальна характеристика Договору про функціонування Європейського Союзу: структура, зміст, порядок прийняття та внесення змін.

49. Регламент і директива як джерело права Європейського Союзу.

50. Принципи пропорційності та субсидіарності в праві Європейського Союзу.

51. Індивідуальні та рекомендаційні акти Європейського Союзу: види і юридична сила.

52. Міжнародні договори як джерело права Європейського Союзу.

53. Питання про існування правила прецеденту щодо рішень Суду ЄС.

54. Загальні принципи права ЄС: поняття, місце в ієрархії джерел права ЄС.

55. Принцип верховенства права Європейського Союзу щодо національного права держав-членів.

56. Пряма дія права ЄС у національних правопорядках держав-членів: поняття, умови визнання, правові наслідки, відмінність від прямого застосування.

57. Оприлюднення джерел права ЄС. Офіційні мови ЄС.

58. Відповідальність держав-членів перед фізичними і юридичними особами за порушення права Європейського Союзу.

59. Відповідальність Європейського Союзу перед приватними особами за порушення права ЄС.

60. Захист права ЄС у національних судах держав-членів.

9. СПИСОК ТЕМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ РОБІТ

1. Основні принципи побудови інституційної системи (механізму) у Європейському Союзі.
2. Розподіл компетенції між державами – членами ЄС та Європейським Союзом.
3. Еволюція компетенції Європейського Союзу і її відображення у праві ЄС.
4. Законодавчий процес у Європейському Союзі.
5. Проблема “дефіциту демократії” і її подолання у Європейському Союзі.
6. Судова система Європейського Союзу.
7. Юрисдикція Суду ЄС.
8. Європейський Економічний простір, правова природа.
9. Правова природа ЄС. Основні підходи до визначення правової природи Європейського Союзу.
10. Європейський парламент у системі інститутів ЄС.
11. Еволюція правового статусу Європейської Ради.
12. Президентство у Європейському Союзі.
13. Функції Комітету постійних представників (КОРЕПЕР).
14. Правове положення і повноваження Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки.
15. Агенції Європейського Союзу. Їх місце в організаційному механізмі ЄС.
16. Європейська цивільна (громадська) служба: правові основи побудови і діяльності.
17. Міжнародна правосуб’єктність ЄС.
18. Зовнішньополітична функція у ЄС.
19. Визначення і місце *aquis communautaire* у правопорядку ЄС.
20. Критерії членства у Європейському Союзі.
21. Громадянство Європейського Союзу.
22. Принцип верховенства права ЄС.
23. Принцип прямої дії права ЄС.
24. Принципи субсидіарності і пропорційності.

25. Право Європейського Союзу – нова правова система. Її сутність, тенденції еволюції.

26. Співвідношення права Європейського Союзу і права його держав-членів.

27. Особливості суб'єктів європейського права.

28. Елементи наднаціональності в Європейському Союзі і його правовій системі.

29. Особливості вторинного права ЄС.

30. Рішення як джерело права ЄС.

31. Міжнародні договори в праві ЄС.

32. Прецеденти Суду ЄС як джерела права ЄС.

33. Правові аспекти спільної зовнішньої політики та політики безпеки в ЄС.

34. Правові основи візової та імміграційної політики в ЄС.

35. Шенгенське право – особливий компонент в системі права Європейського Союзу.

36. Свобода руху осіб у Європейському Союзі.

37. Становлення принципу захисту прав людини у праві ЄС.

38. Хартія основних прав Європейського Союзу і проблеми її конституційного розвитку.

39. Кодифікація і прогресивний розвиток прав людини у Хартії основних прав ЄС.

40. Особливості захисту права Європейського Союзу у національних судах держав-членів.

41. Співробітництво держав – членів ЄС у кримінально-правовій сфері.

42. Питання боротьби зі злочинністю в праві Європейського Союзу.

43. Правовий статус і діяльність Європолу.

44. Україна – сусід Європейського Союзу. Особливості політики сусідства.

45. Основні напрями адаптації законодавства України до права ЄС.

10. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з “Основ права Європейського Союзу” здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК), індивідуальної роботи студентів та підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. Завдання ПМК та індивідуальної роботи студентів оцінюються в діапазоні від 0 до 50 балів; завдання, що виносяться на ПКЗ, – від 0 до 50 балів.

ПКЗ з “Основ права Європейського Союзу” проводиться у формі іспиту з основних питань, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання з сучасними політико-правовими проблемами.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року. До екзаменаційного білета включаються три питання.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати в балах ПМК, індивідуальної роботи студентів та ПКЗ.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку згідно зі шкалою, наведеною нижче.

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НУ "ЮАУ ім. Ярослава Мудрого"
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90-100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75-79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70-74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60-69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35-59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1-34

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять, самостійної роботи.....	5
3. Програма навчальної дисципліни “Основи права Європейського Союзу”.....	7
4. Завдання до практичних занять та самостійної роботи.....	16
5. Поточний (модульний) контроль знань студентів...36	
6. Самостійна робота.....	38
7. Індивідуальна робота студентів.....	38
8. Програмні питання з навчальної дисципліни “Основи права Європейського Союзу”.....	40
9. Список тем індивідуальних робіт.....	44
10. Критерії оцінки успішності студентів	46

Навчальне видання

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ОСНОВИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ”

(відповідно до вимог ECTS)

У к л а д а ч і: БУРОМЕНСЬКИЙ Михайло Всеволодович,
АНАКІНА Тетяна Миколаївна,
КОМАРОВА Тетяна Вячеславівна,
СТЕШЕНКО Володимир Миколайович,
ТРАГНЮК Олеся Янівна

Відповідальний за випуск *О.В. Тарасов*

Редактор *Л.М. Рибалко*
Комп'ютерна верстка *А.В. Старжинської*

План 2011, поз. 13

Підп. до друку 22.11.2011. Формат 60x84^{1/16}. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Ум. друк. арк. 3,06. Облік.-вид. арк. 1,55. Вид. № 52.
Тираж 250 прим. Зам. № 4346. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.